

Balys
BURAČAS

Lietuvos piliakalniai

Balys
BURAČAS
Lietuvos piliakalniai

Sudarytojas
GYTIS GRIŽAS

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 903/904(474.5)
Bu279

Leidinių parėmė
Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Dailininkė
VIDA KURAITĖ
Redaktorė
NIJOLĖ DEVEIKIENĖ
Vertėja
AUŠRA SIMANAVIČIŪTĖ

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011
ISBN 978-609-8039-12-2

IŽANGOS ŽODIS

Lietuva – piliakalnių kraštas. Daugiausia jų yra Prūsų pasieny, iš kur dažniausiai mūsų kraštas buvo puldinėjamas kryžiuočių. Juk piliakalniai yra ne kas kita, kaip mūsų senovės tvirtovės. Prieš šešis septynis šimtus metų ant kalnelių stovėjo medinės ar mūrinės pilys, kuriose dieną naktį budėjo ginkluotos sargybos. Ilgus metus, primindami galingą senovę, kuri išliko gyva žmonių pasakojimuose, piliakalniai kėlė tėvynės meilę ir žadino viltį išsilaisvinti iš svetimo jungo. Suprasdami šių istorinių vietovių svarbą lietuvių dvasiai, pavergėjai sakydavę, kad, norint Lietuvą surusinti, reikią išnaikinti piliakalnius, kryžius ir dainas, rašė kraštotyriminkas, fotografas, žurnalistas Balys Buračas. Ir stengėsi gelbėti šias „žūstančias brangenybes“, vaizdu ir žodžiu įamžinti senovės paminklus.

Pirmas fotografuotas Kudinių piliakalnis Šiaulių rajone (BBN 2269). Jis įamžintas 1923 m. gegužės 1 d. – tada dar Diktariškių kaimo mokyklos mokytojas su mokiniais aplankė netoliese esantį piliakalnį ir nusifotografavo. Ant išraiškingos su pavieniais medeliais kalvos matyti susėdę ir stovintys vaikai, du net įsilipę į menkus medelius (žr. 149 p.). Visai kitokį to paties piliakalnio vaizdą matome 1961 m. gegužę darytose nuotraukose. Piliakalnis sunkiai beatpažįstamas – eglėmis ir krūmais apaugęs, viršūnėje vos įžiūrimas kryželis. Tokius pasikeitimus per tuos 30–40 metų galima pastebėti daugelyje B. Buračo fotografuotų piliakalnių.

Minėta nuotrauka atskleidžia ir kaip Balys Buračas iš kaimo mokytojo, fotografijos mėgėjo, pamažu tapo profesionalu ir estetu. To paties kadro stiklo negatyve, 1935 m. perduotame Valstybinei archeologijos komisijai, vaikų medžiuose jau nematyti, negatyvas retušuotas.

Šioje knygoje surinkti visi Balio Buračo fotografuoti Lietuvos piliakalniai – pristatoma 184 piliakalniai, dokumentuoti 1923–1965 metais. Piliakalnių nuotraukos sudėtos alfabetine tvarka. Pavadinimai tikslinti pagal Gintauto Zabelos ir Zenono Baubonio sudarytą *Lietuvos piliakalnių atlasą*. Šalia pateikiami ir B. Buračo užrašyti liaudiški jų pavadinimai. Publikuojamos ne tik piliakalnių, bet ir šventviečių, kalvų, senkapių, pilkapių fotografijos, – visų tų objektų, kuriuos autorius vadino piliakalniais, arba tarmiškai pilėmis. Leidinyje stengtasi pristatyti visus Lietuvos archeologijos paminklus, kuriuos yra nufotografavęs B. Buračas, todėl knyga užbaigiama apeiginių akmenų nuotraukomis.

Labai sunku nustatyti tikslų fotografuotų piliakalnių skaičių. Pavyzdžiui, vien per 1930 m.

B. Buračas įamžino 53 piliakalnius. Karas pasiglemžė dalį 1920–1944 m. fotografuotų vaizdų. Išlikę negatyvai ir nuotraukos buvo iš naujo numeruojami, pildomos naujos negatyvų knygos. Autorius stengėsi susigrąžinti dingusius negatyvus perfotografuodamas išlikusias nuotraukas. Jau po karo, nuo 1954 iki 1965 metų, vėl tęsė keliones po Lietuvą ir pildė piliakalnių vaizdų rinkinį. Negatyvų knygoje ir ant nuotraukų išlikusius ar naujus negatyvus pažymėdavo raidėmis Ny (negatyvas yra), prie atkurtų negatyvų žymėdavo Ny(K) (negatyvas yra kopija). Tačiau, deja, prie kai kurių taip ir liko ir užrašas NN (negatyvo nėra).

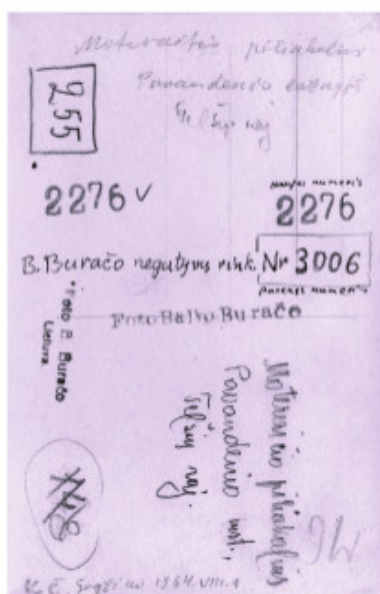
Knygos pagrindu tapo Lietuvos nacionalinio muziejaus 2008 m. lapkričio 12 d. 5-ajame Vilniaus aukcione įsigytas Balio Buračo piliakalnių fotografijų albumas, kuriame sudėtos 239 originalios piliakalnių nuotraukos. Albume buvo ir dvi fotografo brolio dailininko Jono Buračo darytos Taurapilio piliakalnio nuotraukos.

Kitas svarbus šaltinis – Kultūros paveldo centro archyve (f. 41, ap. 2) saugomi negatyvai.

182 negatyvus 1935 m. iš B. Buračo nupirko Valstybinė archeologijos komisija. Šiuo metu Kultūros paveldo centro archyve saugomi 179 originalūs negatyvai, dar trys, atkurti iš nuotraukų, keli sudužę

neinventorinti. Visų šių negatyvų originalios fotografijos laikomos archyvo Valstybinės archeologijos komisijos bylose (f. 1, ap. 1) ir archeologinių objektų kartotekoje (f. 41, ap. 2).

Knygą gausiai papildė nuotraukos, saugomos Lietuvos centriniame valstybės archyve. Archyvo Fotodokumentų skyriuje yra 1703 B. Buračo fotografijų rinkinys, tarp jų 235 piliakalnių vaizdai. Pavienių nuotraukų surasta ir Lietuvos nacionalinio muziejaus, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus fonduose. Keletą fotografijų maloniai sutiko leisti knygoje panaudoti kolekcininkas Algimantas Miškinis.

Pats didžiausias B. Buračo negatyvų rinkinys saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje – apie 10 300 negatyvų. Iš šio muziejaus pasiskolinti kituose muziejuose ir archyvuose neaptikti piliakalnių fotografiniai vaizdai. Knygos pagrindą sudaro išlikusios nuotraukos. Jos vienodo 9×14 cm dydžio, su kitoje pusėje užrašytais ar užspaustais numeriais, autorystės spaudais, dauguma – su fotografo ranka įrašytais nuotraukos vaizdo paaiškinimais. Dažniausiai kitoje fotografijos pusėje paminimas tik piliakalnio pavadinimas, kartais užrašoma visa legenda. Ant nuotraukos B. Buračas pažymėdavo ir menkas pastabėles, kam buvo ją paskolinęs, kas negrąžino, arba pastabas apie fotografavimą – išlaikymo laiką ir diafragmos dydį. Leidinyje šalia nuosavybės nuorodos pateikiamas ir originalus autoriaus kadru suteiktas numeris. Autorystę ankstyvosiose nuotraukose žymi kaligrafiškas fotografo parašas, vėlesnėse – spaudai „Foto Balio Buračo“ arba „Foto B. Buračas Lietuva“. Pastarasis ypač dažnas, naudotas tarybinio laikotarpio nuotraukose.

Vaizdus papildė Balio Buračo surinkti padavimai ir legendos apie piliakalnius, pačių piliakalnių aprašymai. Pirminiai tekstai – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (b. 4901–4922) saugomi B. Buračo kelionių užrašai – apima laikotarpį nuo 1920 iki 1965 metų. Tai mažos knygutės, prirašytos kelionių įspūdžių, pasakojimų apie piliakalnius. Kultūros paveldo centro archyve (f. 1, ap. 1) saugomos B. Buračo ranka 1935 m. užpildytos bylos apie fotografuotus archeologinius objektus su nurodytomis tiksliais fotografavimo datomis, piliakalnio tuometinio vaizdo apibūdinimu ir trumpa legenda. Dar vienas šaltinis – Lietuvos nacionalinio muziejaus archyve esančios negatyvų knygų kopijų bylos (f. NM, ap. 2, b. 979–983). Visi šaltiniai labai panašūs, aprašai atkartoja vienas kitą. Paties autoriaus suliteratūrinti piliakalnių aprašymai spausdinti to meto spaudoje, dalis jų taip pat pateko į knygą.

Už nuoširdų bendradarbiavimą ir pagalbą rengiant šį leidinį dėkoju Kultūros paveldo centro archyvo ir Lietuvos centrinio valstybės archyvo Fotodokumentų skyriaus darbuotojoms. Taip pat dėkoju visoms įstaigoms ir institucijoms, patikėjusioms savo fonduose saugomą B. Buračo fotografinį ir rašytinį palikimą.

GYTIS GRIŽAS

BALYS BURAS – FOTOGRAFAS

Lietuva – fotografų kraštas. Nuo pat fotografijos atsiradimo mūsų šalyje miesto vaizdus, žmones, peizažus ir įvykius fiksavo ne vienas iškilus fotografas, tačiau tik Balys Buračas sugebėjo fotografijose užčiuopti lietuvių tautos savastį, atskleisti jos mentalitetą, dvasines vertybes. Jeigu Mikalojus Konstantinas Čiurlionis savo kūryboje atskleidė tautos dvasią, tai Balys Buračas parodė jos kūną. Fotografijos kritikas Skirmantas Valiulis rašė: „Į B. Buračo fotokūrybą būtina pažvelgti visos Lietuvos fotografijos, o gal ir platesniame kontekste. Vyresnioji pokario fotomenininkų karta jau seniai yra pripažinusi, jog gimė ir išaugo iš B. Buračo kaimišųjų fotografijų tradicijų, – tokį ilgalaikį jo poveikį galime palyginti nebent su žymiausių XIX ir XX amžiaus vilniečių fotografų įtaka Vilniaus fotografijai, kurios istoriją dabar pradeda įdėmiau nagrinėti Lietuvos ir Lenkijos fotografijos tyrinėtojai.“¹

Apie Balį Buračą – fotografą, smarkiai paveikusių Lietuvos fotografijos mokyklos plėtrą, pakreipusį ją dokumentiškumo kryptimi, veik iki pat jo mirties beveik nebuvo nieko rašyta. Tiesa, čia derėtų prisiminti Virgilijaus Juodakio parengtą ir 1971 m. „Vagos“ leidyklos išleistą knygėlę *Balys Buračas*², kurioje fotografo kūryba apibūdinama tik iš etnografinės-socialinės pusės, vadinant ją mūsų kaimo vaizdine atmintimi, o patį autorių – metraštininku, gelbėjusiu nykstančius žmonių atmintyje jų gyvenimo pėdsakus. Reikia pažymėti, kad B. Buračo sugrįžimas į spaudą su 1971, 1998 ir 1999 metų fotografijų knygomis buvo triumfališkas, nors ir pavėluotas³.

Kokia gi buvo mūsų iškilaus fotografo kūrybinio kelio pradžia?

1965 m. rašytoje autobiografijoje B. Buračas apie tai užsimena: „1915 IV 14 įsigijau pirmą fotoaparata ir išmokau fotografuoti. Tuoju pradėjau keliauti po pažįstamas apylinkes, kuriose buvau matęs išpjaustymais papuoštų pirklių, svirnelių, medžio dailės dirbinių ir kt.“⁴

Fotoaparata B. Buračas įsigijo iš pro Šiaulėnus, netoli gimtojo Sidarių kaimo, žygiuojančio vokiečių dalinio kareivio, išmainęs į gyvatėmis, lapais, žiedais ir paukščiukais meniškai drožinėtą lazda. Tai buvo metalinis dumplinis, 6×9 cm stiklinėmis plokštelėmis užtaisomas fotoaparatas. Fotoaparato užraktas turėjo tik vieną ½ sekundės išlaikymą, o paprasčiausias objektyvas buvo be diafragmos. Aštuoniolikmetis fotografas Šiauliuose jau buvo sužinojęs, kaip reikia fotografuoti, turėjo įsigijęs ryškalių, todėl drąsiai ėmėsi ryškinti pirmąją eksponuotą fotoplokštelę. Dar iš šlapio negatyvo atspaudė visai neblogą nuotrauką, tačiau džiovinant prie ugnies nuvarvėjo emulsija. Vėliau jau geriau sekėsi. Kartą pabandęs fotografuoti, B. Buračas visam gyvenimui užsikrėtė šia aistra. Fotografas gerai suprato, kad fotoaparatas – puikus pagalbininkas fiksuojant tą nuostabų grožį, kurį regėjo langinėse, rankšluostinėse, margoose audinių raštuose ar pakelės rūpintojėliuose.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog B. Buračo nuotraukos tėra tik etnografinių objektų reprodukovimas, tačiau geriau išžiūrėję pastebėsime, kad nors ir stengdamasis kuo tiksliau viską nufotografuoti, autorius dažnai pasiduoda savo meninei nuovokai (ir nenuostabu, nes 1929 m. Kauno meno mokykloje studijavo grafiką). Puikiai jausdamas kadro kompoziciją, vykusiai panaudodamas šviesą ir erdvę, B. Buračas sukūrė dokumentiškai tikslias, tačiau jau visus meninės fotografijos kanonus atitinkančias etnografines nuotraukas. Regis, meniškiausi jo kūryboje yra peizažai ar šiaip platesnis žvilgsnis į valstiečio kiemą, darbą, buitį, tačiau visada su būdingomis lietuviško kaimo detalėmis. Tikriausiai visi jo „reportažiniai“ kadrai yra surežisuoti, tačiau geriausiose žanrinėse nuotraukose B. Buračui pavyko išgauti sustabdytos akimirkos įspūdį, tarsi autorius netyčia būtų užklupęs žmones dirbančius kasdienį darbą, prekiaujančius turguje, statančius kryžių ar besilinksminančius vestuvėse. B. Buračą turėtume vertinti ne vien kaip etnografinės fotografijos adeptą, bet ir kaip vieną pirmųjų žanrinės fotografijos pradininkų Lietuvoje.

Rūpindamasis nykstančiais liaudies meno paminklais – kryžiais, dailininkas Adomas Varnas 1924 m. pasitelkė į pagalbą kraštotyrininką B. Buračą⁵. A. Varnui rašytame laiške B. Buračas pabrėžia: „O gal verta būtų net ir rimtai pasidaruoti. Pasidaruoti ne taip dėl pelno, kaip dėl žūstančių brangenybių gelbėjimo.“⁶ B. Buračas ėmėsi intensyviai fotografuoti kryžius, o nuotraukas ir negatyvus siuntinėti A. Varnui. Neapsieidavo be nuotykių. Kartą fotografas užsuko į Šaukėnų miestelio kapines kryžių fotografuoti. Dirba sau ramiai, tik žiūri – miestelio davatkos renkasi. Ir kad paleis gerkles: „Bedievi! Lauk iš kapinių! Klebonas sakė, kad dviratį pas tokį pat nenaudėlių Mykoliuką palikai, dar kryžius išvartysi!“ Nė motais moterėlėm, kad žmogus ne naikinti, o gelbėti – bent fotografijose išsaugoti vingriai išraižytus meistrų kūriniai – stengiasi. Teko per tvorą šokti – antraip būtų nukentėjęs fotoaparatas⁷.

1928 m. B. Buračas atsisakė mokytojo darbo ir savo gyvenimą paskyrė tik fotografijai ir etnografijai, supratęs, kad, daug kam nykstant, negalima delsti ar laukti kažkieno nurodymų. Iki 1944 m. pavasario fotografas buvo sukaupęs apie 18 000 negatyvų ir 26 400 pozityvų archyvą. Ir pėsčias, ir važiuotas, kaip pats mini, yra apkeliavęs visą Lietuvą iki smulkių gyvenamųjų vietovių: „Nėra tokio miesto, miestelio ar bažnytkaimio, kurio neaplankiau.“⁸ Didelė dalis archyvo, deja, žuvo Antrojo pasaulinio karo metais. Po karo autorius tęsė kraštotyros darbą ir jo negatyvų archyvas vėl pagausėjo. Liaudies menas ir kaimo žmonių darbai, gegužinės ir laidotuvės, dievdirbiai ir staliai, jomarkininkai ir pasakotojai, smulkiosios architektūros paminklai, dailės dirbiniai, papročiai ir daugybė kitų siužetų tvarkingai suregistruota knygoje⁹, o nuotraukos sukljuotos į albumus. Visa vaizdinė medžiaga smulkiai aprašyta: kada, kur ir kas nufotografuota. Archyve rasime ir intymių nuotraukų – aktus ir autoaktus, kurie, be jokios abejonės, svariai papildė mūsų fotoakto istoriją. Retsykiais fotografas atsisako etnografinės temos ir savo objektyvą nukreipia į žmones, daiktus ar peizažus. Tačiau ir portretinėse nuotraukose jam nesvetimas reportažiškumas, jis sulaukia, kol žmogus pasiners į darbą, į save. B. Buračo negatyvai, nuotraukos, užrašai – tai lietuvių praeities gyvenimo metraštinis, nepakartojama vaizdinė mūsų krašto atmintis, sustabdytos akimirkos tebegyvenanti tautos dvasia.

Apie fotografavimo intensyvumą galime spręsti iš B. Buračo užrašų: „1929 m. keliavau po Lietuvą M. K. Čiurlonio galerijos prašymu ir rinkau liaudies meno eksponatus. Padariau apie 300 nuotraukų 10×15 cm; ... 1932 m. padariau apie 700 negatyvų Rytų Aukštaitijoje, Štairės Lietuvoje ir Žemaitijoje; ... 1933 m. – 700 nuotraukų Dzūkijoje; ... 1934 m. padariau apie 800 nuotraukų, užrašinėčiau tautosaką ir liaudies papročius Kupiškio, Skapiškio ir Šimonių apylinkėse; ... 1936 m. Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus siūstas, keliavau po Rytų Aukštaitiją, padariau apie 300 nuotraukų.“¹⁰

Sunku tarpukario Lietuvoje surasti žurnalą ar laikraštį, kuriame nebūtų B. Buračo nuotraukų, straipsnių apie liaudies papročius, šventes, tradicijas. Čia taip pat paminėtina ir 1937 m. Paryžiaus pasaulinė paroda, kurioje fotografas už 25 kraštotyros fotografijų rinkinį buvo apdovanotas aukso medaliu.

Antrojo pasaulinio karo metais B. Buračas nesiliovė fotografavęs: išsiėmęs fotografo amatininko kortelę, jis keliavo upių pakraščiais, fotografavo piliakalnius, istorines vietas, kultūros paminklus. Net ir vokiškoje spaudoje B. Buračas tęsia savo nepabaigiamas keliones po Lietuvą, pateikdamas kokių nors lietuviškų papročių aprašymą, iliustruotą savo paties nuotraukomis. B. Buračo nuotraukų pilna ir gana įvairioje to meto lietuviškoje spaudoje: „Rugiapjūčių pabaigtuvės Dzūkijoje“ (*I laisvė*),

„Marčios pirkimas“ (*Ateitis*), „Valioj, mano dalgelis, valioj“ (*Naujoji sodyba*), „Jaunamartės lauktuvės“ (*Žiburėlis*). Autorius moka paprastai, sklandžiai pasakoti, o fotografijos yra tarsi neatskiriama tokio populiarus etnografinio teksto dalis. Mėgo autorius ir po fotografijomis duoti tikslus objekto, papročių aprašymus, o prie dievdirbių portretų pridėdavo vaizdingų jų gyvenimo faktų. Gaila, kad ne visada autorius lemdavo savo rašinių maketą, matyt, redakcija pati atrinkdavo nuotraukas. Šiaip ar taip, daugiau niekas taip nedarė, pavyzdžiui, tekstai, pridedami prie Algimanto ir Mindaugo Černiauskų šiuolaikinių kaimiškų fotografijų, yra labiau lyriški, beveik poetiški¹¹.

1953 m. išėjęs į pensiją, B. Buračas toliau tęsė savo fotografinę veiklą, nes reikėjo skubėti užfiksuoti viską, ko nesunaikino karas ir negailestingas laikas. Fotografas vėl leidosi per kaimus, stengdamasis atkurti per karą sunykusį archyvą. Vien tik 1957–1960 m. apkeliaęs Dzūkiją, Šiaurės Lietuvą, Žemaitiją, Suvalkiją ir Aukštaitiją, jis savo archyvą papildė dar 2500 negatyvų. 1965 m. minėdamas 50 metų kraštotyros darbo jubiliejų, B. Buračas rašo: „Vyk lauk mintį iš galvos, kad, peržengus pusamžį, gyvenimo diena eina vakarop, kad tavo žingsniai trumpėja ir lėtėja. Galvok tik apie tai, kad dar mažai padarei ir ką pats gali padaryti daugiau, nes niekas kitas to nepadarys.“¹² Dabar B. Buračo fotografijų archyvas (daugiau kaip 11 000) saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje, per tūkstantį fotografijų – Nacionaliniame M. K. Čiurlonio dailės muziejuje, šimtai ir dešimtys darbų – kituose muziejuose.

B. Buračas savo fotografinių kelionių po Lietuvą metu nufotografavo daugybę piliakalnių, kurių atvirukų rinkinys sovietmečiu buvo išleistas, kaip tuo metu buvo įprasta, nenurodant autoriaus pavardės. Mūsų dienomis atsirado ir 239 originalių piliakalnių fotografijų albumas, kurį aukcione įsigijo Lietuvos nacionalinis muziejus.

Tik dabar paaiškėjo, kad jo nuotraukos sovietinės okupacijos metais pasiekdavo ir užsienį: jos paskelbtos *Lietuvių enciklopedijoje*, Broniaus Kviklio *Mūsų Lietuvoje* bei daugelyje kitų leidinių. Peržvelgus šiuolaikinės lietuvių fotografijos laimėjimus, galima drąsiai teigti, kad B. Buračas buvo vienas tų kertinių stulpų, kuriuo rėmėsi, net ir dabar tebesiremia Lietuvos fotografijos mokykla, organiškai sulydžiusi principus ir galimybes anksčiau priešingų kūrybos šakų – dokumentinės ir meninės fotografijos. Šio principo, beje, laikosi ir iš fotožurnalistikos išaugę septintojo dešimtmečio B. Buračo tradicijų tęsėjai Antanas Sutkus, Romualdas Rakauskas, Algimantas Kunčius, Vilius Naujikas, Aleksandras Macijauskas ir daugelis kitų, dabar jau klasikais tapusių fotomenininkų. Mūsų dienų postmodernizmo apologetai tai bando paneigti, tarsi tik dabar viską pradėtų iš pradžių, tačiau ir jų kūryboje nesunku išžvelgti dar B. Buračo užčiuoptas tautos būties, mentaliteto, savimonės ar kitokias idėjas. Vis dėlto į platesnį, pasaulinį ar bent europinį, kontekstą B. Buračą dar tik pradėdame įvesdinti. 2000 m. lapkritį fotografas vėl sugrįžo į Europą (jo nuotraukos pirmą kartą ten pabuvojo 1937 m.). Berlyne, Giedrės Bartelt galerijoje, buvo atidaryta paroda „Fotografijos iš Vidurio Europos I“, skirta B. Buračo kūrybai. Vokietijos spauda pažymėjo B. Buračo fotografijų etnografinę dvasią, ryšį su XX a. pradžios pasaulio fotografijos klasikų panašiais ciklais. Apie ekspoziciją rašė autoriai atkreipę dėmesį į mūsų fotografo nuotraukoms būdingą fundamentalumą, kaimo žmogaus susikaupimą, dvasines vertybes, tradicijų ir jų tęstinumo svarbą. Be to, ypatingai akcentavo, kad šiose tarpukario fotografijose tiesiog švyti lietuviškos dvasios, jos kupinos vitalinės energijos, vilties¹³.

Jeigu kalbėsime apie fotografiją bent europiniu mastu, tai, vertindami B. Buračą vien kaip fotografą ir etnografą, smarkiai klystume. Regis, ieškodami svetimų dievų, mes patys nežinome, ką turime,

neatpažįstame tikrųjų vertybių. B. Buračas užima pelnytą vietą tarp tokių nepranoktų fotografų kaip Juozapas Čechavičius, Aleksandras Jurašaitis, Janas Bulhakas ar daugelis prancūzų, lenkų bei kitų tautų fotografų. Neabejoju, kad išsamiai ištyrinėtas ir paskelbtas šio iškilaus fotografo palikimas – tautos vaizdinė atmintis – parodys Europai, o gal ir pasauliui, kad ir Lietuvoje būta ne menkesnių fotomenininkų už pasaulio išgirtuosius.

STANISLOVAS ŽVIRGŽDAS

¹ *Balys Buračas: Fotografijos / Photographs*, sud. Aleksandras Macijauskas, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 7.

² Virgilijus Juodakis, *Balys Buračas*, Vilnius: Vaga, 1971.

³ Virgilijus Juodakis, *Balys Buračas*, Vilnius: Vaga, 1971; *Balys Buračas: Fotografijos / Photographs*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 7; *Kryždirbystė Lietuvoje / Sacred arts in Lithuania*, Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1999.

⁴ Virgilijus Juodakis, op. cit., p. 11.

⁵ Zita Žemaitytė, *Adomas Varnas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 129.

⁶ Birutė Kulnytė, „Balio Buračo 1924–1928 metų laišakai Adomui Varnui“, in *Etnografija. Metraštis I*, Vilnius: Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus, 1991, p. 33–34.

⁷ Virgilijus Juodakis, *Lietuvos fotografijos istorija 1854–1940*, Vilnius: Austėja, 1996, p. 122.

⁸ Balys Buračas, *Autobiografija*, 1965 m., VDKM.

⁹ Balys Buračas, *Kelionėse po Lietuvą padarytų nuotraukų negatyvų registracijos knyga*, t. 1–4, VDKM.

¹⁰ Virgilijus Juodakis, *Balys Buračas*, p. 14–15.

¹¹ Skirmantas Valiulis, Stanislovas Žvirgždas, *Fotografijos slėpiniai*, Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, 2002, p. 164–165.

¹² Pranas Juozapavičius, „Kraštotyros veteraną prisimenant“, *Kraštotyra*, 1975, p. 297.

¹³ Enno Kaufhold, „Hier, über den Dörfem, ist Ruh“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2000 12 14, Nr. 291.

Piliakalniai

ALYTAUS PILIAKALNIS

Alytus

Kiti pavadinimai: *pietinė piliakalnio dalis – Alyčio kalnas, šiaurinė – Migrausėlės piliakalnis, Perkūno bažnyčia*

Piliakalnis, vadinamas Alyčio kalnas, yra Alytaus mieste, Nemuno dešiniame krante, I Alytuje, apie 1 km nuo miesto, Nemuno kranto kalnų grandinėje, kur išsimečiusios atskiros kaimiškos sodybos. Piliakalnis atskirtas giliais perkasais ir daubomis nuo gretimųjų kalnų. Greta Alyčio kalno yra truputį mažesnis, vadinamas Migrausėlės piliakalnis. Abu piliakalniai yra taip arti vienas kito, kad jų pamatai vienas prie kito visai prieina ir tik griovio daubos atskirti.

Alytis buvęs lietuvių karys milžinas, kuris įkūręs Alytaus miestą-pilį, supylęs abudu piliakalnius ir gynęs šalį nuo priešų.

(LNM, f. NM, ap. 2, b. 982, l. 24)

Ant Alytaus mažojo piliakalnio, vadinamo Migrausėlės vardu, senovėje stovėjusi bažnyčia, kuri žemėn nugrimzdusi. Dar prieš kokį 70 metų Joninių nakties 12 valandą pridėjus ausį prie piliakalnio girdėdavosi piliakalny varpų gaudesys. Gale piliakalnio buvusi kiaurynė, į kurią mesdavo akmenis. Kalno viršūnėje buvę matyti daug sudegusių mūro griuvėsių plytų, akmenų. Kasant kalną buvę rasta milžinų kaulų ir kaukolė. Vienas vaikinai naktį kasęs tą piliakalnį, bet išgirdęs kalno viduje balsą, šaukiantį: „Nekask, ba pats žūsi!“ Nebekasęs. Kalne seniau pasirodydavusios ugnelės. 1961.VI.5. Pasakojo Stanulienė, Alytus.

(LTR 4920, l. 15)

Alytaus piliakalnio dalis: Alyčio kalnas iš pietvakarių pusės

1961 m. birželio 5 d.

LNМ (BBN 7112)

Alytaus piliakalnis iš vakarų pusės: priekyje Migrausėlės, toliau Alyčio kalnas
1961 m. birželio 5 d.
LNM (BBN 7115)

DARBUTŲ PILIAKALNIS

Raseinių r.

Kiti pavadinimai: *Belskio Kapas, Derbutų Pilelė*

Darbutų piliakalnis

1930 m.

LNМ (BBN 6397)

Belskio kalnas stovi ant Kirkšnovės upelio kranto, prie pat vieškelio Ariogala–Betygala. Seniau netoli kalno buvo Belskio dvaras. Dvarininkas Belskis turėjo mylimą šunį. Mirdamas prašė jo šunį taip užlaikyti, kaip ir jį patį. Dvarininkui mirus jo šuva atėjo ant savo pono kapo ir pastipo. Paskui šiame kalne stovėjo paminklas, kuriame buvo užrašyta „Ignacy Bielsky“. Kalne, sako, vis vaidenasi Belskis su savo šuniu.

Seniau žiemą pas kalną vaidenosi dvi mergos, apsivilkusios ilgais baltais senoviniais rūbais, su ugnimi apsivilkusios. Vis šokinėdamos su ugnimi priešais viena kitą dainavo sakydamos: „Šitai tau, šitai tau, šitai tau.“ Tai matė Kybartas, kuris, tai matydamas, nesvietiškai persigando ir žiemą sušilęs parbėgo namo ne veide. Kitam pas kalną lindęs kažin koks žvėris po kojomis, vis gandinamas sutemoje.

Kalne esą daug senovės laikų sidabro daiktų. Vienas čia pat gyvenęs žmogus, sako, labai prasikūręs iš kalne rastųjų visokių brangių daiktų. Kartais iš kalno vanduo išneša tai sidabro peilį, tai šaukštą ar ką kita.

(LTR 4922/71)

DAUGAILIŲ PILIAKALNIS

Utenos r.

Šį kartą keliauju gražioj Rytų Lietuvoje, rinkdamas Vytauto Didžiojo muziejui lietuvių liaudies meną. Kartu keliauja ir muziejaus sekretorius V. Kuprevičius. Darbą pradėdame Daugailių miestely. Daugailiai – miestelis visai mažas. Nameliai visi menki, stogai daugiausia šiaudiniai. Gražiausias miestelio papuošalas – tai sena, stilinga dviejų bokštų medinė bažnytelė. [...] Daugailių miestely yra įdomus senovės paminklas – piliakalnis, kuris neseniai kažkokių nenaudėlių buvęs pradėtas ardyti. Piliakalny buvę pradėta numirėliai laidoti, supiltų kapų žymės ir dabar tebėra. Piliakalnio viršūnėje stovi keli seni kryžiai, vienas jų buvęs pagražintas gražiais medžio pjaustymais, kurių dauguma jau nubyrėję. Žmonių pasakojimu, senovėje Daugailių piliakalnyje stovėjusi medinė bažnyčia, kuri vėliau, sako, sudegė. Kita bažnyčia buvusi pastatyta irgi medinė, bet kur ji stovėjo ir kaip atrodė, to niekas niekad nepasako. Antrajai bažnyčiai sudegus, buvo pastatyta dabartinė. Taigi kai kurie pasakotojai dėl to ir sako, jog seniau Daugailiai buvo labai didelis miestas, nes turėjo tris bažnyčias...

(*Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 35–36, l. 644)

M. K. Čiurlionio muziejaus komandiruoti V. Kuprevičius ir B. Buračas 1936 m. liepos mėn. 7 d. vakarą atvykome į Daugailių miestelį Rytų Aukštaitijoje. Pirmiausia apžiūrėjome kryžkelėje stovintį senovinį stogastulpį su koplytėle netoli Daugailių piliakalnio, kuris tuomet dar gana įdomiai atrodė, nors buvo jau senas, gal arti šimto metų...

(LTR 4901, l. 2)

Daugailių miestelio rytinėje pusėje yra žymi aukštuma prie durpinės pievos iš rytų pusės ir gilus slėnis iš vakarų pusės. Vieta sunkiai buvusi prieinama priešui. Piliakalnio pirmą kartą išvaizda labai sugadinta. Rytinės piliakalnio dalies didelis plotas nuvežtas keliams ir kitoms statyboms. Dabar ant piliakalnio įrengtos tarybinių aktyvistų kapinės.

1961.VII.15

(LTR 4920, l. 20)

Daugailių piliakalnis
1936 m. liepos 7 d.
KPC

Daugailių piliakalnis iš šiaurės pusės

1961 m. liepos 15 d.

LNМ (BBN 7231)

Daugailių piliakalnis iš šiaurės vakarų pusės
1961 m. liepos 15 d.
VDKM (BBN 7226)

DIDŽIŪJŲ BURBIŠKIŲ PILIAKALNIS

Telšių r.

Kiti pavadinimai: *Moteraitis, Pavandenės piliakalnis*

Didžiųjų Burbiškių piliakalnis iš pietryčių pusės

1926 m.

LNK (BBN 2276)

Moteraičio piliakalnis yra ypatingoje vietoje, kuri yra labai saugi ir priešui gana sunkiai prieinama, o ypač kada buvo čia dideli miškai. Vakarinę piliakalnio pusę plačiausiu ruožu saugoja Biržulio ežeras ir pelkės, šiaurinę pusę – Bliūdo [Gludo] ežeras ir klampios pelkės aplinkui ežerą. Sausuma lengviau prieinamas iš pietryčių ir pietų pusės.

Moteraitis priklauso didžiųjų piliakalnių grupei, kaip Girgždūtės, Šatrijos ir Girnikų kalnai. Jis neturi stačių šlaitų. Piliakalnio vakarų galas aukštesnis. Vidurys su įdubimu. Piliakalnio išvaizda ypatinga tuo, kad iš toliau žvelgiant matyti kryžiaus ženklų pavidalas. Tą kryžių sudaro griovys, einąs nuo kalno pakalnėn. To griovio esą negalima nei užarti, nei užpilti. Šiaurinė Moteraičio pusė yra apaugusi krūmeliais. Trys kilometrai nuo Moteraičio į šiaurės vakarus yra Sprūdės piliakalnis. [...] 1935.III.17

(KPC, f. 1, ap. 1, b. 75, l. 110)

Žiegždrių piliakalnis iš pietvakarių pusės

1961–1965 m.

LNМ (BBN 6589)

ŽUVININKŲ PILIAKALNIS

Šiauliai

Kitas pavadinimas: *Salduvė*

Žuvininkų piliakalnis iš pietų pusės

1930 m. kovo 15 d.

LNK (BBN 2314)

1930 m. kovo mėn. 15 d.

Atvykau į Šiaulius apžiūrėti Salduvės piliakalnio. Tačiau dėl blogo oro teko laukti devynias dienas (atvykau kovo 6 d.), kol galėsiu išeiti už miesto į laukus ir padaryti kelias Salduvės kalno fotonuotraukas.

Oras pasitaikė įdomus. Saulėta, slankioja dar keletas menkų debesėlių. Vakaras arti, skubu apsirinkti vietą, iš kur piliakalnis gražiausiai atrodo tuo laiku. Debesėliai padangėje baigia nykti. Skubiai padariau vieną nuotrauką iš kiek galima arčiau. Nufotografavau iš šiaurės rytų pusės kalną ir pakalnę. Vėliau aptikau gražiai išveizint nuo toliau, tai yra nuo Pasalduvės vienkiemio, labiau iš tolo ir su nemažu ąžuolaičiu, kuris man labai papuošė vaizdą. Vaizdas susidėjo iš Salduvės kalno tolumoje, arti ąžuolas iki stambesniųjų šakų, laukai su rėžių ežėmis ir keli debesėliai, belendą už medžio. Vaizdai margi su dar kur ne kur užsilikusiu sniegu pakalnėse.

Užlipu į kalno viršūnę. Matos plačiai tolimos apylinkės. Ypač gražiai atrodo čia Žuvininkų ežeras ir Šiaulių miestas.

Pats kalnas jau gerokai apgadintas. Išrausti apkasai karo metais. Žymu, kad buvęs ir kasinėtas „auksu“ ieškotojų ar mėgėjų „archeologų“.

Kiek atsikvėpti užėjau pas artimus vietos gyventojus ir kartu pasiklausyti, kokių esama žmonėse pasakojimų ir padavimų. Radęs vieną senuką su vaikais išsikalbu su juo.

Jis iš senų žmonių girdėjęs tokį pasakojimą: „Senų senovėje, prieš kiek šimtų, o gal ir tūkstančių metų, šioje apylinkėje buvę didžiausi miškai, pelkės ir ežerai. Nebuvę nei Šiaulių miesto dar tais laikais, tik kur ne kur gyventa žmonių. Čia pagal ežerą buvo aukštuma, gal už kitus kalnelius ir aukštesnė kiek, ir patogesnė. Toje vietoje ir pradėję kirsti ąžuolus ir versti vienus ant kitų, o ant ąžuolų pylė žemės, kol susidarė toks kalnas, nuo kurio matėsi per miškų viršų tolimi kraštai ir kiti kalnai. Seniau, sako, ir Šatrija matydavosi. Taip susidarė Salduvės kalnas. Tačiau dabar jis esąs žymiai mažesnis. Mat per ilgus amžius į žemę susmegęs ir dubti jo viršus pradėjęs. Kalnas vis dar einąs mažyn. Kalną supylę dėl to, kad senovės laikais buvę kraunami dideli laužai, kuriuose degino žmones, gyvulius ir javus dievų garbei ir norėdami visokių gėrybių išmelsti.“

Dar ir dabar apylinkės gyventojai pamena senus žmones pasakojant, kad seniau, dirbant laukus apie Salduvę, kartais pasitaikydavę užkliudyti suverstų ąžuolinių rąstų liekanas.

Kitur išsiardavo milžinų kaulų, paslėptų pinigų, puodų šukių, anglių.

Žuvininkų piliakalnis iš šiaurės pusės

1930 m. kovo 15 d.

KPC

Žuvininkų piliakalnis iš pietų pusės

1930 m. balandis

KPC (BBN 2179)

Žuvininkų piliakalnis iš pietryčių pusės

1930 m. balandis

LNM (BBN 9101)

Žemaitijos senkapiai. Kuliai. Montażas

1933 m.

Montažo fone panaudotas Šatrijos piliakalnio negaryvas (BBN 2313).

Algimanto Miškinio nuosavybė (BBN 7536)

SANTRUMPOS

BBN – Balio Buračo negatyvo numeris

KPC – Kultūros paveldo centras

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LNK – Lietuvos nacionalinis muziejus

MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas

NČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

PN – privati nuosavybė

VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus

TURINYS

Gytis Grižas. <i>Ižangos žodis</i>	5	Jurbarko piliakalnis, Jurbarkas	108
Stanislovas Žvirgždas. <i>Balys Buračas – fotografas</i>	7	Jurgaičių piliakalnis, Šiaulių r.	110
Gintautas Zabiela. <i>Piliakalniai pro fotoaparato objektyvą</i>	11	Juškaičių piliakalnis, Tauragės r.	120
Piliakalniai		Kalnėnų piliakalnis, Jurbarko r.	124
Alytaus piliakalnis, Alytus	14	Kalniškių piliakalnis, Kelmės r.	126
Altoniškių piliakalnis, Kauno r.	18	Karmėlavos piliakalnis, Kauno r.	130
Aukštadvario piliakalnis, Trakų r.	21	Kartenos piliakalnis, Kretingos r.	132
Aukštųjų Šančių piliakalnis, Kaunas	22	Kerelių piliakalnis, Kupiškio r.	134
Aukštupėnų piliakalnis, Kupiškio r.	24	Kemavės piliakalniai, Širvintų r.	136
Bakainių piliakalnis, Kėdainių r.	28	Kieliško piliakalnis, Prienų r.	140
Basonių piliakalnis, Kaišiadorių r.	32	Klebiškio piliakalnis, Prienų r.	141
Bendrių kalnas, Alytaus r.	33	Kražių Medžiokalnio alkakalnis, Kelmės r.	142
Betygalos piliakalnis, Raseinių r.	34	Kražių Bagdonkakčio kalva, Kelmės r.	144
Bilionių piliakalnis, Šilalės r.	38	Kriklių Gaidpilės ir Vištpilės alkakalniai, Šiaulių r.	146
Birštono piliakalnis, Birštonas	40	Kudinių piliakalnis, Radviliškio r.	148
Birštono kalva, Birštonas	42	Kuktiškių piliakalnis, Utenos r.	154
Bubių piliakalnis, Šiaulių r.	44	Kumelionių piliakalnis, Marijampolė	156
Buivydu piliakalnis, Anykščių r.	50	Kuodžių alkakalnis, Telšių r.	158
Burvelių alkakalnis, Panevėžio r.	52	Kurkdelių kalva, Anykščių r.	159
Darbutų piliakalnis, Raseinių r.	53	Kurtuvėnų piliakalnis, Šiaulių r.	160
Daugailių piliakalnis, Utenos r.	54	Lašinių piliakalnis, Kaišiadorių r.	161
Didžiųjų Burbiškių piliakalnis, Telšių r.	58	Laukagalių piliakalnis, Jonavos r.	162
Dievogalos alkvietė, Kauno r.	60	Laumėnų kalva, Kauno r.	164
Drasėnų kalnas, Utenos r.	61	Lavariškių piliakalnis, Trakų r.	166
Dvarninkų kalva, Radviliškio r.	62	Lentainių piliakalnis, Kauno r.	168
Džiuginėnų piliakalnis, Telšių r.	64	Lepelionių piliakalnis, Prienų r.	174
Eigulių piliakalnis, Kaunas	66	Lepšiškių piliakalnis, Kauno r.	178
Elveriškės piliakalnis, Lazdijų r.	71	Likalaukių piliakalnis, Kupiškio r.	179
Eržvilko piliakalnis, Jurbarko r.	72	Linkmenų piliakalnis, Ignalinos r.	180
Flerijoniškės kalva, Kelmės r.	74	Liškiavos piliakalnis, Varenos r.	182
Gabrieliškių piliakalnis, Raseinių r.	76	Lyduvėnų III piliakalnis, Raseinių r.	186
Gaigalių piliakalnis, Kupiškio r.	78	Lokinės piliakalnis, Ukmergės r.	187
Gaigalių Kaulapilio kalva, Kupiškio r.	80	Luponių piliakalnis, Šiaulių r.	188
Gaigalių Barzdžiuko kalva, Kupiškio r.	81	Maisiejūnų I piliakalnis, Kaišiadorių r.	193
Gandingos piliakalnis, Plungės r.	82	Maisiejūnų II piliakalnis, Kaišiadorių r.	196
Gaudučių piliakalnis, Kretingos r.	84	Maišymų piliakalnis, Lazdijų r.	198
Gerulių piliakalnis, Prienų r.	86	Margaravos piliakalnis, Alytaus r.	200
Gėluvos piliakalnis, Raseinių r.	87	Medvėgalio piliakalnis, Šilalės r.	202
Girgždūtės piliakalnis, Telšių r.	88	Medžionių piliakalnis, Prienų r.	206
Gimikų alkakalnis, Šiaulių r.	90	Merkinės piliakalnis, Varenos r.	208
Gudelių piliakalnis, Kelmės r.	94	Migonų piliakalnis, Kaišiadorių r.	212
Gutaučių piliakalnis, Zarasų r.	95	Mirabelio gynybiniai įtvirtinimai, Kupiškio r.	216
Ivangėnų piliakalnis, Tauragės r.	96	Naglijo kalno kapinynas, Palanga	218
Ižiniškių piliakalnis, Raseinių r.	98	Narkūnų piliakalnis, Utenos r.	220
Jašiškio piliakalnis, Anykščių r.	100	Naujasodžio piliakalnis, Kauno r.	224
Jaučakių piliakalnis, Kauno r.	102	Naujaupio piliakalnis, Kėdainių r.	226
Jaurelio piliakalnis, Utenos r.	107	Negarbos piliakalnis, Kretingos r.	228
		Neveronių kalva, Kauno r.	232

- Norkūnų I piliakalnis, Prienų r. 234
- Norkūnų II piliakalnis, Prienų r. 235
- Normančių piliakalnis, Šiaulių r. 236
- Pabalčių piliakalnis, Raseinių r. 238
- Padievaičio piliakalnis, Šilalės r. 240
- Padovinio piliakalnis, Marijampolės r. 242
- Paežerių šventvietė, Šiaulių r. 246
- Pagaršvio piliakalnis, Prienų r. 247
- Pagrybio piliakalnis, Šilalės r. 248
- Pajiesio piliakalnis, Kaunas 252
- Pakalniškių piliakalnis, Kauno r. 256
- Pakalnių piliakalnis, Utenos r. 258
- Palapinės piliakalnis, Kaišiadorių r. 260
- Palazdijų piliakalnis, Lazdijų r. 261
- Papilių piliakalnis, Anykščių r. 262
- Papilių I piliakalnis, Kupiškio r. 263
- Papilių II piliakalnis, Kupiškio r. 264
- Papiškių kalva, Jurbarko r. 265
- Paplienijos piliakalnis, Telšių r. 266
- Paspąščio piliakalnis, Kelmės r. 268
- Paspąščio alkakalnis, Kelmės r. 271
- Pašakamio piliakalnis, Radviliškio r. 272
- Pašlavančio piliakalnis, Prienų r. 274
- Pašventupio I piliakalnis, Prienų r. 276
- Paukščių piliakalnis, Prienų r. 278
- Paverknių piliakalnis, Birštono sav. 283
- Peleniškių piliakalnis, Pakruojo r. 284
- Petrešiūnų piliakalnis, Rokiškio r. 288
- Piliakalnių piliakalnis, Jonavos r. 290
- Pilionių piliakalnis, Ukmergės r. 292
- Pilių piliakalnis, Šilalės r. 294
- Piltinės piliakalnis, Kelmės r. 296
- Pyplių piliakalnis, Kauno r. 298
- Pyplių Beržutėlio kalva, Radviliškio r. 301
- Platelių Kartuvių kalva, Plungės r. 302
- Plungės piliakalnis, Plungė 303
- Plūsčių piliakalnis, Kelmės r. 304
- Poteronių piliakalnis, Alytaus r. 306
- Prastavonių senkapiai, Radviliškio r. 308
- Prelomčiškės piliakalnis, Lazdijų r. 310
- Punios piliakalnis, Alytaus r. 312
- Raginėnų piliakalnis, Radviliškio r. 316
- Raseinių piliakalnis, Raseiniai 322
- Riogliškių kapinynas, Kauno r. 326
- Riogliškių alkvietė, Kauno r. 327
- Rokiškių piliakalnis, Kaišiadorių r. 328
- Rūdaičių piliakalnis, Kretingos r. 332
- Rudaminos piliakalnis, Lazdijų r. 334
- Rumbonių piliakalnis, Alytaus r. 336
- Rumšiškių piliakalnis, Kaišiadorių r. 342
- Saliečių piliakalnis, Ukmergės r. 346
- Samylų piliakalnis, Kauno r. 348
- Sangailų piliakalnis, Kėdainių r. 350
- Sauginių piliakalnis, Šiaulių r. 352
- Sėbų piliakalnis, Telšių r. 356
- Seredžiaus I piliakalnis, Jurbarko r. 358
- Seredžiaus II piliakalnis, Jurbarko r. 362
- Sidarių pilkapis, Radviliškio r. 364
- Simaniškių senkapis, Kelmės r. 366
- Skogalio kalva, Kelmės r. 367
- Sližių piliakalnis, Ukmergės r. 368
- Sukinių piliakalnis, Ukmergės r. 370
- Šakališkių piliakalnis, Marijampolės r. 372
- Šatrijos piliakalnis, Telšių r. 374
- Šeduviškės piliakalnis, Kelmės r. 380
- Šeimatis pilkapiai, Utenos r. 381
- Šeimyniškių piliakalnis, Anykščių r. 382
- Šiaulelių piliakalnis, Raseinių r. 384
- Šimonių piliakalnis, Pasvalio r. 386
- Šinkūnų piliakalnis, Ukmergės r. 388
- Taurapilio piliakalnis, Utenos r. 390
- Tytuvėnų piliakalnis, Kelmės r. 393
- Tričių piliakalnis, Pakruojo r. 394
- Turžėnų kalva, Jonavos r. 396
- Ukmergės piliakalnis, Ukmergė 398
- Urkuvėnų ozas, Šiaulių r. 400
- Vaitiekūnų piliakalnis, Radviliškio r. 402
- Varnupių piliakalnis, Marijampolės r. 406
- Veliuonos I piliakalnis, Jurbarko r. 408
- Veliuonos II piliakalnis, Jurbarko r. 412
- Velžių piliakalnis, Radviliškio r. 414
- Veprių dvarvietė, Ukmergės r. 416
- Veršvų piliakalnis, Kaunas 418
- Vikūnų piliakalnis, Kauno r. 422
- Vitkūnų piliakalnis, Utenos r. 424
- Vosgėlių piliakalnis, Zarasų r. 425
- Žagarės I piliakalnis, Joniškio r. 426
- Žagarės II piliakalnis, Joniškio r. 427
- Žėimių piliakalnis, Jonavos r. 428
- Žiegdrių piliakalnis, Kauno r. 430
- Žuvininkų piliakalnis, Šiauliai 434
- Apeiginiai akmenys 439**
- Nuotraukų ir negatyvų sąvadas 451
- Stanislovas Žvirgždas.
Photographer Balys Buračas 457
Gintautas Zabiela.
Hill Forts Through the Camera Lens 461
- Santrumpos 464

**BALIO BURAOČO FOTOGRAFUOTŲ
PILIAKALNIŲ IR KITŲ
ARCHEOLOGINIŲ VIETŲ
ŽEMĖLAPIS**

- Piliakalniai
- Kalvos, kalnai
- Pilkapiai
- Senkapiai, kapinynai
- Gynybiniai įtvirtinimai, dvarvietės
- Aikakalniai, šventvietės
- Akmenys

